

VÝROBNÍ ZEMĚDĚLSKÉ DRUŽSTEVNICTVÍ V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH A JEHO VÝVOJOVÉ MOŽNOSTI

L. ŠPIRK

ND 9/9

65

Rozvoj družstevního hnutí je dnes všeobecně uznáván jako jeden z nejdůležitějších faktorů hospodářského, sociálního, kulturního a osvětového rozvoje, zejména pak pro země, které po politickém osvobození z pout kolonialismu usilují o vybudování vlastní, životaschopné a dalšího rozvoje schopné ekonomiky.

Tuto velikou úlohu přisuzují rozvoji družstevního hnutí nejen téměř všechny rozvojové země, ale i takové nadstátní celosvětové organizace jako např. Organizace spojených národů, Mezinárodní organizace práce, Organizace pro zemědělství a výživu, Mezinárodní družstevní svaz apod.

Tak např. 50 zasedání Mezinárodní konference práce konané v červnu 1966 v Ženevě vypracovalo obsáhlé doporučení o úloze družstevního hnutí v hospodářském a sociálním rozvoji rozvojových zemí (Hirschfeld 1969), ve kterém zdůrazňuje, že družstva by měla být budována a rozvíjena tak, aby:

1. zlepšovala hospodářské, sociální a kulturní postavení osob s omezenými prostředky a možnostmi a podporovala jejich podnikatelskou činnost;

2. zajišťovala zvýšení individuálních prostředků a státního kapitálu podporou spoření, odstraněním lichvářů a účelným využitím úvěrů;

3. zaváděla do hospodářství prvek obsáhlé demokratické kontroly hospodářské činnosti, jakož i spravedlivého rozdělování přebytků;

4. zvyšovala národní důchod a tím rozšiřovala pracovní možnosti, aby zajišťovala lepší využití různých zdrojů pomoci, aby se podílela na provádění programů agrárních reforem, vnitřní kolonizace, zúrodnění nových oblastí, na budování a rozvoji moderního průmyslu, který by zajistil zpracování místních zdrojů surovin a využití zkušeností a dovedností tradičních výrobců;

5. zlepšovala sociální podmínky a poskytovala různé služby v oblastech jakými jsou např. výstavba bytů, zdravotní péče, výchova, vzdělání, zvyšování všeobecných i technických znalostí apod.

Podle závěrů Mezinárodní konference práce musí vlády rozvojových zemí vypracovat a provádět pro družstva politiku pomocí hospodářské, finanční, technické i zákonodárné.

Také v usnesení Valného shromáždění OSN ze dne 20. 12. 1968 jsou — v uznání významné úlohy družstevního hnutí pro: rozvoj zemědělství, rybolovu, průmyslu a řemesel, výstavbu bytů, budování úvěrního systému, zajištění výchovy i rozvoje zdravotnictví, v přesvědčení, že nedostatek schopných a zkušených kádrů je v současnosti jednou z největších překážek rozvoje družstevního hnutí v rozvojových zemích — vyzývány:

- *Clenské státy*, které mají v rozvoji družstevnictví tradici a zkušenosti, aby rozvojovým zemím poskytovaly při rozvoji družstevnictví všestrannou pomoc zejména i tím, že pro oblast družstevního hnutí vychovávají z rozvojových zemí kvalifikované kádry.
- *Mezinárodní organizace práce*, ostatní v úvahu přicházející organizace a Mezinárodní družstevní svaz, aby v rámci svých prostředků pomohly při uskutečňování cílů rozvoje družstevního hnutí.

Směrodatná úloha je přisuzována zejména rozvoji zemědělských družstev různých typů, zvláště pak při provádění programů agrárních reforem.

Tak např. v materiálu Mezinárodního úřadu práce*) z r. 1964 se zdůrazňuje:

„Má-li mít program agrární reformy úspěch, musí být po ruce družstva různých typů. Po první světové válce ve střední a východní Evropě provedené reformy se zdařily nebo ztroskotávaly v té míře, kde se mohly opřít o silné existující, nebo v postupu vytvářené družstevní instituce. Totéž platí pro agrární reformy před nedávnem započaté v Indii, Japonsku a Cejlonu, stejně jako pro programy agrární reformy, které byly vyzkoušeny ve více afrických zemích. Tuto skutečnost dokazuje i to, že v řadě zemí (SER, Itálie, Írán) se stal vstup do jednoho nebo více družstev povinností pro všechny ty, kteří v rámci pozemkové reformy dostali půdu. Právě tak se družstevní organizace staly důležitým prvkem agrární kolonizace, která i když přináší změnu vlastnických vztahů k půdě, se nemůže obejít bez prací k zúrodnování půdy, bez tvoření nových dvorů a vesnic (Izrael, Indie, Nigérie, Súdán)“.

Toto stanovisko zdůrazňuje oprávněně význam zemědělských družstev v procesu strukturálních přeměn, ale nelze souhlasit s názorem Mezinárodního úřadu práce, že o zdaru či neúspěchu pozemkových reforem rozhoduje existence či neexistence sítě různých typů zemědělských družstev. Předpokladem úspěchu agrární reformy je existence revoluční nebo alespoň pokrokové politické moci ve státě, která se důsledně postaví v čelo hnutí mas za provedení agrární reformy. O tom zda a jak bude při ní využito zemědělského družstevnictví je otázka odvozená, která je podmíněna konkrétní politickou, ekonomickou a sociální situací v té které zemi.

Uznává se všeobecně, že s využitím družstevnictví bude snazší plánovat, kontrolovat a regulovat obdělávání nových půd, programy výsadby, přísun sadby, prostředků na hubení škůdců, hnojiv, dodávky strojů, jakož i poskytování úvěrů a realizaci odbytu.

V posledních letech už zákony o pozemkové reformě obsahují skoro vždy ustanovení, která ulehčují rozvoj zemědělských družstev, nebo jej činí povinným. Známé příklady z arabských zemí už nejsou v tomto směru výjimkou. Tak např. v Peru byl 24. června 1969 vydán zákon o pozemkové reformě, který předpokládá vývoj celého systému družstev pro zemědělce.

Také v těch zemích, ve kterých z různých důvodů není agrární reforma pokládána za nutnou nebo není dosud realizována, je využíváno různých forem zemědělského družstevnictví. Např. mechanizace zemědělství je podporována nezřídká prostřednictvím zakládání družstev pro společné využívání zemědělských výrobních prostředků.

Většina rozvojových zemí proklamuje a mnohé z nich skutečně provádí politiku nekapitalistického vývoje, při které významnou úlohu přisuzují družstevnictví všeobecně a zemědělskému družstevnictví zvláště. Některé vlády např. v Indii, Pákistánu, Mali, Ghaně, v řadě arabských zemí propracovaly velmi podrobné koncepce využití výrobního zemědělského družstevnictví při modernizaci existující agrární struktury a dalším rozvoji zemědělství svých zemí.

Domnívám se, že výrobní zemědělské družstevnictví, přesněji řečeno rozmanité formy kooperace zemědělců v oblasti zemědělské prvovýroby, tedy i ty, které nejsou institucionalizovány jako družstva, mají při rekonstrukci tradiční agrární

*) Die Rolle der Genossenschaften innerhalb der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung der Entwicklungsländer. Internationale Arbeitskonferenz — Bericht VII (1) Genf 1964

struktury v rozvojových zemích skutečně velké perspektivy, naváží-li vhodně na konkrétní, historicky vzniklé podmínky ekonomické, politické, sociální, náboženské, demografické apod. Velikou roli v tomto procesu mohou mít různé tradiční formy spolupráce v rostlinné i v živočišné výrobě, které po staletí existují v mnoha zemích Afriky, Asie i Latinské Ameriky.

TRADIČNÍ FORMY SPOLUPRÁCE V ZEMĚDĚLSTVÍ ROZVOJOVÝCH ZEMÍ

Podobně jako pro středoevropské poměry typickým příkladem tradičních forem spolupráce a komunitárních forem sdružování bylo trojhonné hospodářství, pak v dnešních rozvojových zemích mají různé formy spolupráce v rostlinné výrobě i v živočišné výrobě, modifikace společného obhospodařování půdy nebo i úzká mezipodniková spolupráce drobných vlastníků půdy velmi starou tradici. Vyskytují se prakticky všude tam, kde příbuzenské svazky, rodinné nebo kmenové vlastnictví jsou určujícím prvkem venkovské sociální struktury.

V Indii je rozšířena zvláštní forma rodinných svazků (joint family system), která má zabránit dělení půdy v důsledku dědictví. Při tomto *systému spojené rodiny* se dědicové spokojí s vyčleněním pozemků v pozemkových knihách, ale skutečného rozdělení se zříknou, aby zachovali provozní celistvost zděděné půdy.

Forma spolupráce často se vyskytující mezi zemědělci v jihoasijských zemích je *společné provádění polních prací*. Malé skupiny několika rolníků (2–5) se spojují a pracují tak, že svými potahy nejprve obdělají pole jednoho ze skupiny a postupně i ostatních. Tento systém přináší řadu výhod, zejména se urychlují práce, lépe se hospodáří s vodou, práce ve skupině má pobídkovější charakter apod. Na podobném systému jsou založeny „*společnosti pro potahy*“, které se vyskytují tam, kde nedostatek potažní síly nutí rolníky, aby se spojili k lepšímu využití celkové kapacity potahů. Ke společné práci nebo ke společnému plánování prací vede také *společné vlastnictví studní nebo zavodňovacích zařízení*.

Zajímavé jsou formy mezipodnikové spolupráce známé v Indii, jak uvádí Schiller (1970), již několik desítek let pod názvy „Lana“ a „Abat“.

Při *systému Lana* se spojuje větší počet rolníků ke společnému obhospodařování půdy. Výsledky společné práce jsou při žních rozdělovány mezi členy skupiny podle množství vynaložené ruční a potažní práce.

Systém Abat je forma sousedské výpomoci, která se soustřeďuje především na sklizňové práce, zahrnuje však také společné využívání a udržování zavodňovacích zařízení a určování pastýřů a hlídačů stád.

Tradiční formy spolupráce hrají velmi důležitou roli také v hospodářském a sociálním životě různých rodů, kmenů a národů v mnoha oblastech Afriky. Velmi rozšířena je *forma pracovní skupiny pro vzájemnou pomoc v zemědělské výrobě*. Takovou formální skupinou je např. „kúú“ v Libérii. Skupina rozdělená na muže a ženy má zpravidla 6–15 členů a spojuje se dobrovolně buď na sezónu, nebo na rok či delší období. Skupina pracuje postupně na polích svých členů, zabývá se dále získáváním nové půdy, hubením plevelů, okopáváním, setím i sklizní. Za vykonanou práci na polích člena skupiny se nevyplácí odměna, majitel pole je však povinen postarat se o jídlo a nápoje pro pracovní skupinu.

Podobnou svépomocnou pracovní skupinou je „kompin“ v Gambii a Senegalu. Skupiny pracují na polích členů, ale přejímají i obdělávání polí těch nečlenů, vůči nimž existuje určitý všeobecný závazek (např. práce pro náčelníka),

nebo závazek jednotlivých členů skupiny. Při sestavování „kompinů“ nejsou rozhodující příbuzenské svazky a ani příslušnost k určitým sociálním skupinám na vesnici.

Podobné formální skupiny na nepříbuzenském základě existují v *Nigérii* v *Dahome* na *Pobřeží slonoviny* apod. Za hlavní důvody vytváření pracovních skupin jsou pokládány výhody společného provádění fyzicky a časově náročných prací, pomoc při plnění závazků jednotlivých členů, zvýšení výkonu vyplývající ze společné práce ve skupině a s tím spojené vzájemné soutěže členů, což vše vede ke zvýšení produktivity práce skupiny.

Je příznačné, že většina pracovních skupin přejímá také některé funkce sociální, zvláště pomoc v nemoci, při zvláštním finančním zatížení jednotlivých členů apod. Někdy se pracovní skupiny podílejí také na veřejných pracích, např. při stavbě silnic, mostů apod. Vedle těchto nepříbuzenských pracovních skupin jsou ve většině afrických zemí rozšířeny tradiční *formy skupinové práce spočívající na neformální spolupráci v rámci rodinného svazku nebo v rámci obce.*

Příkladem takové spolupráce na příbuzenském základě je systém „efako“ v *Nigérii*. Zatímco část pozemků je využívána individuálně, jsou rodinné pozemky společně obhospodařovány skupinou. Také u *národů Bantu* v *Jižní Africe* tvoří pracovní skupina základ tradiční spolupráce v zemědělství. Pole, která patří členům skupiny, jsou obdělávána svépomocí a majitel je povinen zajistit stravu a nápoje, částečně také odměnu členům skupiny v naturáliích obvykle v obilí. Z *Nubie* jsou známy *volné skupiny pro obhospodařování půdy*, které přebírají obdělávání půdy ve vesnici a to za určitý podíl na sklizni. Také ke společnému zavodňování a obdělávání půdy v povodí Nilu jsou často vytvářeny skupiny.

V některých zemích *Latinské Ameriky* existují doposud různé formy spolupráce v zemědělství, které mají svůj původ v indiánských společných organizacích z předkoloniálního období. Tak dnešní *indiánská vesnická sdružení* (*comunidades indigenas*) v Peru a v Bolívii pocházejí ve své podstatě z pradávných „ayllů“, které jako rodový nebo příbuzenský svaz tvořilo hospodářskou a sociální jednotku, jejíž soudržnost nespočívala pouze na příbuzenských a náboženských svazcích, ale především na společném vlastnictví a obhospodařování půdy. Dnešní „*comunidades*“ jsou společné louky a lesy, společně jsou využívány pastviny a společné obdělávání půdy se omezuje na obecní ornou půdu. Výnosů společné práce a výroby se využívá k pořizování a udržování společných investic a zařízení. Často se vyskytuje společná práce v oblasti zemědělské výroby ve *formě sousedské výpomoci* a to na základě vzájemnosti a bezplatného pracovního výkonu, půjčování náradí, sadby apod.

Posílení těchto forem spolupráce a jejich přizpůsobení požadavkům rozvoje zemědělství bylo jak v Peru, tak i v Bolívii jedním z cílů agrárních reforem. Citlivé využívání všech uvedených tradičních forem spolupráce v zemědělství může mít veliký význam pro rekonstrukci primitivní agrární struktury a modernizaci a rozvoj zemědělství rozvojových zemí.

VÝROBNÍ ZEMĚDĚLSKÁ DRUŽSTVA V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH

Výrobní zemědělská družstva, respektive výrobní formy kooperace v oblasti zemědělské prvovýroby, jinak než družstevně institucionalizované, jsou v rozvojových zemích na samém počátku vývoje. Nejrozšířenější jsou a největší význam mají tyto formy kooperace v Mexiku a Indii.

V Mexiku se výrobní formy sdružování v oblasti zemědělské výroby vytvořily při pozemkové reformě, při které se půda nepřidělovala uchazečům do soukromého vlastnictví, ale v návaznosti na staré indiánské tradice byla vytvořena nová forma obecního vlastnictví, pro kterou se používá starého španělského označení „ejido“. Po skončení pozemkové reformy se v Mexiku vytvořila agrární struktura, ve které je nutno rozlišovat:

1. soukromý sektor,
2. sektor ejido.

Soukromý sektor reprezentují statkáři s půdou, která jim zůstala po pozemkové reformě a ti vlastníci půdy, jejichž půda nepodléhala při pozemkové reformě zaboru.

Sektor ejidos zahrnuje obecní vlastnictví, vytvořené při pozemkové reformě, na které bylo také změněno obecní vlastnictví starého typu.

Často tradovaný názor, že mexická ejidos jsou všeobecně kolektivní zemědělské podniky, není zcela oprávněný. Pozemky ejidos vytvořené pozemkovou reformou byly uchazečům o půdu z velké části přidělovány k individuálnímu využívání. K využívání půdy je oprávněn jen ten, kdo patří mezi vesnické obyvatelstvo, nemá žádný nebo jen malý pozemkový majetek a po určitý čas žije v dané obci. Část pozemků ejido, a to louky a lesy jsou v každém případě využívány společně. Louky ejidos využívají často i soukromí chovatelé dobytka, kteří za to platí nájemné.

Orná půda ejidos se může využívat buď individuálně, nebo kolektivně. Rozhoduje o tom zpravidla členská schůze ejido jako nejvyšší orgán sdružení. Zákonné úpravy umožňují však z toho pravidla výjimku a to v tom směru, že stát může za určitých okolností rozhodnout ve prospěch kolektivní formy obhospodařování orné půdy. Této možnosti využívají státní orgány v takových případech, kdy je nutno zachovat nebo vytvořit takové velikosti podniků, pro které je nejvýhodnější kolektivní obhospodařování nebo také tehdy, jestliže je prokázáno, že kolektivním obhospodařováním půdy ejidos se vytvoří lepší životní podmínky pro členy než při individuálním hospodaření.

Podle údajů Schillera (1970) bylo v r. 1960 v Mexiku celkem 18 699 ejidos s 1 523 796 členy (ejidatarios), kteří hospodaří na 10,3 milionech ha půdy. Z tohoto počtu bylo 431 kolektivních ejidos s 32 190 členy, kteří obhospodařovali 329 000 ha půdy. Z celkového počtu kolektivních podniků ejidos je 281 zaměřeno na chov dobytka, zbývajících 150 podniků se specializuje na rostlinnou výrobu. Práce se v kolektivních ejidos odměňuje tak, že se v průběhu roku vyplácejí zálohy rovnající se mzdovým sazbám obvyklým pro zemědělské dělníky a na konci roku se provádí vyúčtování v závislosti na dosažených výsledcích a úhrnu odměn, které byly členům v průběhu roku vyplaceny. V těch ejidos, ve kterých pracují ve značné míře námezdní pracovní síly a členové vynakládají jen málo vlastní práce, dochází k rovnostářskému rozdělování výsledků výroby. Tento způsob je výsledkem kapitalizující deformace některých kolektivních ejidos, jejichž členové se věnují nějaké výnosnější činnosti a práci v podniku ejidos přenechávají námezdním pracovním silám.

Kolektivní obhospodařování půdy převažuje především v oblastech severního a severozápadního Mexika, kde před pozemkovou reformou převládaly statky a velkostatky s poměrně vysokou úrovní výroby, které bylo v zájmu vysoké efektivnosti výroby výhodné zachovat ve formě kolektivních ejidos. V tomto směru uplatnil svůj vliv jak stát, tak i banka, která provoz ejidos úvěruje a která ovlivňuje do značné míry také ta ejidos, ve kterých je půda obhospodařována individuálně. Banka uplatňuje v individuálních ejidos svůj vliv při zavádění

nových plodin, při sestavování plánu osevu, ve prospěch používání minerálních hnojiv, boje proti škůdcům, zavádění nové techniky atd.

Zkušenosti ukazují, že některé práce a zařízení jsou ekonomicky výhodnější vykonávat nebo pořizovat společně, takže k prohlubování kolektivních prvků dochází zákonitě i v individuálních ejidos. Dochází pak ke kombinaci individuálních a kolektivních pracovních procesů nebo i k tomu, že část pozemků se obdělává individuálně, část kolektivně apod. Tento systém je označován za *polokolektivní*. Takových polokolektivních ejidos je v Mexiku cca 5000.

Je možno říci, že proces postupného zavádění kolektivních prvků do individuálních ejidos postupuje dosti rychle a je tím zřetelnější, čím více se prosazuje mechanizace a racionalizace individuálních podniků. Jakmile tento proces dosoupí určitého stupně, nejde už o individuální využívání půdy ve smyslu rolnického hospodářství, nýbrž o takový způsob hospodaření, který je bližší kolektivnímu hospodářství než rolnickému rodinnému hospodářství.

V Indii je výrobní zemědělské družstevnictví vládou programově využíváno nejen jako forma hospodaření vhodná pro kolonizaci nových zemědělských oblastí, ale zejména jako nástroj rekonstrukce tradičního sektoru indického zemědělství a vybudování nového moderního velkovýrobního zemědělství kolektivního typu. Krátce po dosažení nezávislosti bylo se zahájením prvního pětiletého plánu (1951—1956) zavedeno systematické hospodářské plánování, jehož integrální součástí se stal program rozvoje zemědělství cestou podpory družstevního obhospodařování půdy.

Byly zavedeny čtyři formy družstevního obhospodařování půdy:

1. Družstva pro zlepšení obhospodařování půdy (better farming societies), ve kterých se půda využívá individuálně.

2. Pachtýrská družstva (tenant farming societies), ve kterých půda náleží družstvu, ale propachtovává se členům k individuálnímu využívání.

3. Družstva pro společné využívání půdy (joint farming societies), ve kterých se půda společně využívá při zachování individuálního vlastnictví půdy.

4. Družstva pro kolektivní obdělávání půdy (collective farming societies), v nichž je půda kolektivním vlastnictvím družstva.

V lednu 1959 přijal, z iniciativy Nehrua, sjezd indické vládní kongresové strany usnesení, aby oficiální agrární program indické vlády vycházel ze *stěžejní zásady všeobecného zavedení družstevního obhospodařování půdy*. V nejbližších letech měly být intenzivně podporovány všechny existující formy vesnických družstev, aby se rozšířilo a prohloubilo příznivé prodružstevní klima, aby se rolníci přesvědčili názorně o výhodách družstevní spolupráce a to ve všech oblastech reprodukčního procesu. I když se předpoklady Nehruovy vlády o tempu rozvoje výrobních zemědělských družstev zcela nesplnily, bylo dosaženo na základě rozsáhlé vládní podpory družstev pro obhospodařování půdy (nenávratné subvence, úvěry s výhodnou úrokovou mírou a dobou splatnosti apod.) značného pokroku. V Indii hospodařilo v r. 1961 — 1957 družstev se společným využíváním půdy a 878 družstev s kolektivním obhospodařováním půdy. Podle programu 3. pětiletého plánu (1961—1966) bylo ve 318 vzorových okresech založeno 2749 výrobních zemědělských družstev, z nichž bylo 2200 družstev se společným využíváním půdy a 549 družstev s kolektivním obhospodařováním půdy.

Myšlenka vzorových okresů, jimž stát věnoval rozhodující pomoc při budování ZVD, která se měla stát přitažlivým příkladem pro dosud soukromě

hospodařící rolníky, přinesla dobré výsledky. V ostatních okresech bylo totiž ve třetí pětiletce založeno nových 2752 zemědělských výrobních družstev, z toho 1952 se společným a 800 s kolektivním obhospodařováním půdy.

V letech 4. pětiletky (1966—1971) se zakládání zemědělských výrobních družstev v Indii rozvíjelo úspěšně dále. Tak např. v prvním roce nové pětiletky (do 31. 3. 1967) bylo založeno nových 511 družstev pro obhospodařování půdy (tab. I). Z tabulky vyplývá, že početně převažují družstva se společným využitím půdy, tedy taková, ve kterých je zachováno soukromé vlastnictví půdy. Družstva s kolektivním obhospodařováním půdy jsou převážně nová sídliště založená na státní půdě, která byla družstvům přidělena k obhospodařování. Mnohá z těchto družstev představují moderní družstevní velkopodniky a dosahují velmi dobrých výsledků. Při rozdělování čistých výnosů je uplatňována zásada, aby se na práci vykonanou členem v družstvu kladl větší důraz než na vložený kapitál, včetně půdy. Jestliže družstvo vyplácí členům pachtovné za vnesenou půdu, nesmí být překročena obvyklá výše pachtovného.

I. Vývoj zemědělských výrobních družstev v Indii. — Development of farming producers co-operatives

Rok	Počet družstev			Počet členů		Výměna obhospodařované půdy		
	joint farm. societies	coll. farm. societies	celkem	celkem	na družstvo	celkem	na družstvo	na člena
Do konce r. 1960	1597	878	2475	*	*	*	*	*
1961—1965	4152	1349	5501	118 835	22	583 768	105	4,9
1966—31. 3. 67	*	*	511	9 869	19	56 478	110	5,7

* Údaje nejsou k dispozici
Pramen: Schiller (1970)

Přes velké problémy jakými jsou v Indii kastovníctví, různorodá sociálně ekonomická struktura vesnice, roztržistěná pozemková držba, náboženské předsudky a silné soukromovlastnické tendence, pokračuje vytváření zemědělských výrobních družstev úspěšně, i když založená družstva jsou zatím převážně menší, nová a jejich členy jsou obvykle dřívější bezzemci a drobní rolníci.

Indická vláda, která má v programu vybudovat *socialistický vzor společenského řádu*, pokračuje důsledně v politice podpory zakládání nových zemědělských výrobních družstev. Ve vzorových okresech mělo být ve 4. pětiletce založeno 10—15 nových družstev a program plánovitěho zakládání měl být rozšířen na sousední nebo jiné vhodné okresy, kde mělo být založeno také po 10—15 nových zemědělských výrobních družstvech. Statistické údaje o realizaci těchto posledních plánů nejsou zatím k dispozici. Dosavadní vývoj ZVD v Indii a široká, programová podpora zakládání výrobních družstev vládou jsou však zárukou dalšího úspěšného vývoje zemědělských výrobních družstev v Indii.

V P á k i s t á n u existuje 132 zemědělských výrobních družstev (cooperative farming societies) osídlenců, kterým byla předána státní půda ke společnému družstevnímu obhospodařování.

N a C e y l o n ě byla v zákoně o pozemkové reformě přijata ustanovení na podporu kolektivního obhospodařování půdy. Zatím existuje několik kolektivních farem na pěstování rýže, 26 na výrobu čaje, 5 na výrobu kaučuku a 31 výrobních zemědělských družstev na výrobu kokosových ořechů. Byl učiněn také pokus založit v každém volebním okrese zemědělská výrobní družstva, *vedená mladými lidmi*. Po změně režimu v r. 1964 však rozvoj zemědělských výrobních družstev není dále podporován.

V B a r m ě je v duchu zákona o pozemkové reformě podporován rozvoj kolektivních farem pro zainteresované rolníky a zemědělské dělníky. Doposud bylo založeno cca 9000 družstev typu *skupin pro vzájemnou pomoc*, založených převážně na rodinných nebo příbuzenských svazcích. Kolektivní výrobní podniky jsou zřizovány při osidlování nové půdy a to podle vzoru izraelských „mošav šitufi“ (Š p i r k 1972). Takových kolektivních vesnic bylo v Barmě s pomocí izraelských odborníků zřízeno zatím 10 cca po 48 rodinách.

V T h a j s k u existují *venkovská družstva* (Land Cooperatives), která se zabývají opatrováním a obhospodařováním půdy. V r. 1965 jich bylo 468 a hospodařila na cca 100 000 ha půdy. Nejsilnější jsou však zastoupena *družstva osídlenců* (bezzemků), která hospodaří na nově obdělávaných pozemcích. V r. 1965 existovalo 250 osídleneckých družstev pro obhospodařování půdy. V Thajsku existují také *družstva pachtýřů*, která dlouhodobě (na 20 let) pronajímají svým členům za výhodných podmínek půdu.

V M a l a j s k u a v J i ž n í m V i e t n a m u byla metoda kolektivního obhospodařování půdy použita v počátečním stadiu osidlování. Když se osídlenci seznámili s prací v zemědělství a ovládli technologii a techniku zemědělské výroby, byla většina půdy těchto výrobních zemědělských družstev předána členům k individuálnímu využívání. Menšina družstev osídlenců se rozhodla zachovat kolektivní způsob výroby.

Zajímavý příklad zemědělských výrobních družstev jsou *společné zemědělské podniky* válečných vysloužilců na T c h a j - w a n u. Jde o určitý druh vesnických komun, jejichž členové nejsou spojeni pouze společným vlastnictvím a prací, ale i společným způsobem života. Velmi zajímavá je ve společných zemědělských podnicích organizace práce. Každý podnik je rozdělen na několik výrobních skupin (o cca 20 mužích), kterým je přidělena část půdy. Každá skupina hospodaří v rámci závazného podnikového plánu na svůj účet.

Různé modifikace zemědělských výrobních družstev se v posledních letech rozvíjejí také v A f r i c e. V arabských zemích vznikají zemědělská výrobní družstva převážně na bázi pozemkové reformy.

V A l ž í r u bylo při pozemkové reformě vytvořeno přibližně 2300 *samosprávných podniků* (domaines d'autogestion) s cca 200 000 členů, kteří kolektivně hospodaří na zestátněné půdě. Tyto podniky hospodaří a jsou řízeny v zásadě na principech družstevní demokracie s tou výjimkou, že ve vedení podniku existuje, vedle volených orgánů, státem jmenovaný ředitel, který v samosprávném podniku zastupuje zájmy státu.

V T u n i s u byla vytvořena *výrobní zemědělská družstva, typu družstevního statku**), kterým bylo svěřeno obhospodařování zestátněných podniků, jež byly dříve v rukou zahraničních majitelů. Jádrem každého výrobního družstva tvoří jeden nebo více zestátněných velkostatků. Uplatňuje se zásada, aby výměra půdy každého družstva dosahovala minimálně 500 ha a maximálně 1000 ha ze-

*) viz typologie zemědělských výrobních družstev v Sociologii a historii zemědělství č. 2/1972, str. 111

mědělské půdy. Členy těchto družstevních statků se mohou stát také individuálně hospodařící rolníci.

Členové družstva dostávají za svou práci mzdu, která je považována za zálohu na podíl z čistého zisku podniku. Čistý zisk se rozděluje tak, že:

25 % připadá na členy podle vykonané práce,

5 % připadá na zákonem stanovené fondy,

5 % se dává do rezervního fondu,

65 % se: ze $\frac{2}{3}$ rozděluje podle vložené půdy a $\frac{1}{3}$ se převádí do speciálního fondu.

Část zisku, která připadá na půdu danou družstvu k dispozici státem se převádí do speciálního fondu, z jehož prostředků družstvo v průběhu 5—10 let půdu od státu vykoupí.

Koncem r. 1965 existovalo v Tunisu 213 zemědělských výrobních družstev s celkovým počtem 13 838 členů. V průměru připadalo v této době na každé družstvo 65 rodin s 859 ha půdy (včetně 366 ha půdy vložené státem). Tuniská výrobní zemědělská družstva jsou zdařilým pokusem o kombinaci moderního a tradičního sektoru zemědělství, který může být pro mnohé rozvojové země příkladem.

Také v jiných afrických zemích jsou zemědělská výrobní družstva využívána zejména pro zajištění výroby na podnicích, které dříve náležely evropským farmářům. Např. v *Kenyi* byly opuštěné nebo vyvlastněné farmy předány domorodým rolníkům nebo bezzemkům, kteří na nich hospodaří na principech zemědělského výrobního družstva (družstevního statku). V *Tanzanii* je osídlování nových oblastí provázáno zakládáním *zemědělských výrobních družstev kolonistů*. Také při realizaci projektu rozvoje venkovských obcí a reorganizace využívání půdy jsou zakládána zemědělská výrobní družstva. Členové těchto nových sídlišť se musí podílet na společné výrobě družstva, při čemž jim zůstává soukromý kus pozemku k individuálnímu využívání. Také v *Ghaně* bylo za vlády Kwame Nkrumaha započato, vedle budování státních zemědělských podniků, se zakládáním zemědělských výrobních družstev, která měla povznést na vyšší stupeň moderního zemědělství tradiční sektor.

V některých rozvojových zemích je podporována z různých, především ideologických důvodů, myšlenka výrobní kooperace v zemědělství s jinou než družstevní institucionální formou. Např. v *Íránu* se rozvíjí na základě zákona z r. 1967 nová forma zemědělských podniků, tzv. *zemědělské akciové společnosti*. Podle údajů *Schowkatarfa* (1972) bylo v r. 1969 v Íránu 15 zemědělských akciových společností se 72 vesnicemi s celkovou plochou 42 000 ha a 4000 členů — akcionářů. Tato nová forma výrobní kooperace zemědělců v Íránu získává první zkušenosti a podrobnější informace o jejích výsledcích nejsou zatím k dispozici.

Výrobní zemědělská družstva mají v rozvojových zemích veliké možnosti a perspektivy. Mohou se stát důležitým nástrojem rekonstrukce tradiční agrární struktury, modernizace zemědělské výroby a výrazného zvýšení její efektivity, jakož i podstatného zvýšení životní úrovně vesnického lidu. Výrobní družstva mají i významné výchovné poslání, mohou zásadním způsobem přispět k výchově zemědělského obyvatelstva rozvojových zemí a k celkové změně kulturních, společenských i politických podmínek jeho života.

Podle mého názoru přicházejí, v závislosti na existujících sociálně ekonomických poměrech rozvojových zemí, v úvahu tyto modely výrobních zemědělských družstev:

1. V zemích, kde není tradice soukromého rolnického či rodového vlastnictví, je možné spolu s pozemkovými reformami podporovat rozvoj

- a) družstevních statků (na vyvlastněných statcích),
- b) družstev kolonistů (na nově obdělávané půdě),
- c) družstev pachtýřů.

2. V zemích, kde existuje vesnická obecina, nebo různé jiné formy společného vlastnictví či využívání nebo obdělávání půdy a různé tradiční formy skupinové spolupráce, pokládám za výhodné podporovat rozvoj v daných podmínkách aplikovaných forem zemědělských výrobních družstev typu — *sdržení rolníků*.

Přitom není podle mého soudu nutné trvat pouze na formě úplného výrobního družstva či sdružení, bude možné a dokonce velmi výhodné využívat i různých vývojových forem zemědělských výrobních družstev. S plány modernizace a rozvoje zemědělství rozvojových zemí bude zcela v souladu, bude-li kladen potřebný důraz na podporu rozvoje i ostatních, nevýrobních forem zemědělských družstev, zejména pak různých družstev provozního typu, která mohou být nositeli technických a intenzifikačních faktorů rozvoje zemědělství.

Literatura

- BERGMANN T., 1967, Funktionen und Wirkungsgrenzen von Produktionsgenossenschaften in Entwicklungsländern. Frankfurt am Main.
- HIRSCHFELD A., 1969, Die Rolle der Genossenschaften in Entwicklungsländern. Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen, Sonderheft — Giessen.
- SCHILLER O., 1970, Kooperation und Integration im landwirtschaftlichen Produktionsbereich. Frankfurt am Main.
- SCHOWKATFARD F., 1972, Kriterien für die Entwicklung von Dörfern zu landwirtschaftlichen Aktiengesellschaften im Iran. Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen 3 : 00-00.
- SPIRK L., 1972, Základní problémy zemědělských výrobních družstev v socialistických a vyspělých kapitalistických zemích. Sb. ÚVTI — Sociologie a historie zemědělství 8 : 95-120.
- Die Rolle der Genossenschaften innerhalb der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung der Entwicklungsländer. Internationale Arbeitskonferenz — Bericht VII (1) Genf 1964.

Došlo dne 8. 3. 1973

Výrobní zemědělské družstevnictví v rozvojových zemích

Většina rozvojových zemí považuje družstevnictví za významný faktor zásadních společenských přeměn. Vlády rozvojových zemí přisuzují významnou úlohu především družstevnictví zemědělskému a ty vlády, které proklamují a některé i provádějí politiku nekapitalistického vývoje, zdůrazňují význam zemědělských družstev výrobních. Některé z nich, např. v Indii, Pákistánu, Mali apod. propracovaly koncepcce využití výrobního zemědělského družstevnictví při modernizaci či rekonstrukci tradiční agrární struktury svých zemí tak podrobně, že lze hovořit o svého druhu kolektivizačních plánech.

Domnívám se, že výrobní zemědělské družstevnictví, přesněji řečeno rozmanité výrobní formy kooperace v zemědělství mají při rekonstrukci agrární struktury v rozvojových zemích skutečně velké perspektivy, naváží-li vhodně na konkrétní, historicky vzniklé podmínky politické, ekonomické, náboženské, demografické apod. Přitom není nutné prosazovat pouze formu úplného výrobního družstva (sdružení), bude možné a někde i velmi výhodné využívat různých nižších vývojových forem výrobní kooperace.

Přitom je nutné klást potřebný důraz na podporu rozvoje i ostatních, nevýrobních forem zemědělských družstev, zejména úvěrních, zpracovatelských, provozních i víceúčelových.

В большинстве развивающихся стран кооперативы считаются важным фактором коренных общественных перемен. Правительства этих стран придают большое значение, главным образом, сельскохозяйственным кооперативам, а те правительства, которые прокламируют или же и осуществляют политику некапиталистического развития, подчеркивают значение производственных сельхозкооперативов. Некоторые из них, например, в Индии, Пакистане, Мали и пр., составили концепции использования производственных сельхозкооперативов для модернизации или перестройки традиционной аграрной структуры своих стран настолько подробно, что можно говорить о планах коллективизации.

Я считаю, что производственные сельхозкооперативы, точнее разнообразные производственные формы кооперации в сельском хозяйстве имеют действительно большие перспективы, если они согласуются с конкретными, исторически возникшими политическими, экономическими, религиозными, демографическими и пр. условиями. При этом не обязательно выдвигать лишь форму полного производственного кооператива (объединения), иногда возможно и выгодно применять более низшие формы производственной кооперации.

Надо, однако, подчеркивать значение развития также остальных непроизводственных форм сельхозкооперативов: кредитных, перерабатывающих, эксплуатационных и многоцелевых.

Agricultural Production Cooperative Movement in Development Countries

In the most development countries the cooperative movement is considered to be an important factor of the principal social changes. The governments of the developing countries assign an important role especially to the agricultural cooperative movement and such governments as are proclaiming and some of them also performing the policy of non capitalist development point out the importance of especially the agricultural cooperative movement. Some of them, i. e. in India, Pakistan, Mali etc. have elaborated a conception for the utilization of the agricultural production cooperative movement in the modernization or reconstruction of the traditional agrarian structure of their countries with such detail that collectivization plans of their kind can be spoken about.

I think that the agricultural production cooperative movement, more exactly the various forms of cooperation in agriculture have really good prospects in the reconstruction of the agrarian structure in developing countries if they start in a suitable form from the existing political, economic, religious and demographic conditions as resulting from history. At the same time it is not necessary to prefer only the form of a complete production cooperative (association), it will be possible and somewhere very advantageous to use the different lower development forms of production cooperation.

At the same time it is necessary to lay the necessary stress upon the development of other non-production forms of agricultural cooperatives especially such as credit, processing, operational and multipurpose cooperatives.

Landwirtschaftliches Produktionsgenossenschaftswesen in den Entwicklungsländern

In den meisten Entwicklungsländern wird das Genossenschaftswesen als ein entscheidender Faktor der grundlegenden gesellschaftlichen Umwandlungen betrachtet. Die Regierungen der Entwicklungsländer schreiben eine entscheidende Rolle vor allem dem landwirtschaftlichen Genossenschaftswesen zu und die Regierungen, die die Politik einer nichtkapitalistischen Entwicklung proklamieren und manche auch durchführen, betonen die Bedeutung der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. Manche von Ihnen, z. B. in Indien, Pakistan, Mali u. ä. m. haben Ausnutzungskonzeptionen des landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaftswesens bei der Modernisierung oder Rekonstruktion der überlieferten Agrarstruktur ihrer Länder so ausführlich durchgearbeitet, daß man von Kollektivierungsplänen ihrer Art sprechen kann.

Ich nehme an, daß das landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaftswesen, genauer gesagt die verschiedenen Produktionsformen der Kooperation in der Land-

wirtschaft bei der Rekonstruktion der Agrarstruktur in den Entwicklungsländern wirklich weite Perspektiven haben, falls sie zweckmäßig an die konkreten, historisch entstandenen politischen, ökonomischen, Religions-, demographischen u. a. Bedingungen anknüpfen. Dabei ist es nicht notwendig, nur die Form einer kompletten Produktionsgenossenschaft (Vereinigung) durchzusetzen, es wird auch möglich und in einigen Fällen auch sehr zweckmäßig sein, die verschiedenen niedrigeren Entwicklungsformen der Produktionskooperation auszunutzen.

Dabei ist es notwendig den erforderlichen Nachdruck auf die Unterstützung der Entwicklung auch der anderen, nicht produktionsmäßigen Formen der landwirtschaftlichen Genossenschaften, vor allem der Kredit-, Bearbeitungs-, Betriebs-, und Mehrzweckgenossenschaften zu legen.

Adresa autora:

Doc. ing. Ludvík Špírk, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy,
Praha 2, Mánesova 75
